

**ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS OF THE GOLDEN HORDE TIME IN THE
STEPPE OF THE LEFT BANK OF THE DNIPRO, UKRAINE**

**АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ЗОЛОТООРДИНСЬКОГО ЧАСУ В СТЕПУ
ЛІВОБЕРЖНОЇ УКРАЇНИ**

Ярослав Ченцов

аспірант

E-mail: yarik.chentsov1@gmail.com

ORCID: 0009-0007-7532-3786

Researcher ID: RID-498-16

Одеський національний університет ім.
І.І. Мечникова, Україна

Yaroslav Chentsov

Postgraduate student

E-mail: yarik.chentsov1@gmail.com

ORCID: 0009-0007-7532-3786

Researcher ID: RID-498-16

Odesa Mechnikov National University, Ukraine

ABSTRACT

The purpose of this article is to collect and systematize the available data on the archaeological sites of the Golden Horde period discovered and studied on the territory of the steppe of the left bank of the Dnipro, Ukraine. It goes far beyond the simple list and analysis of all monuments left in this region by the Golden Horde, such as individual nomad burials or places of stay. As such, through systematization and a small description of the sights, the author tries to initiate a trend towards cataloguing and careful study of the entire heritage of this period of Ukrainian history. This is extremely important, because in the contemporary archaeology of Ukraine, despite the efforts of a number of researchers, not enough attention is paid to the Golden Horde, and even more so, to the medieval nomads who represented its major part. After the Mongol invasion and later, the formation of the Golden Horde, the entire territory of the Ukrainian steppe came under the control of this state. The steppe of the left bank of the Dnipro is better explored than the territory on the other side of the river, but there are also large gaps here. For example, the lower Dnipro region is quite well studied due to the work of archaeologists here, we know about such sites as Kinski vody, Velyki Kuchugury, Bilozerske, Kamianske and Mamai-Surka. In the Kherson region, the Tyagin settlement has been studied for a long time. It is also known about a certain number of burial monuments – such as barrows and earthen graves, in which Golden Horde burials stand out. But in the Donetsk and Luhansk regions, a considerable territory of which is occupied by the steppe itself, we have much fewer monuments that were explored before 2014, for example, the Mayatske (Tsarino) hillfort, which was created by the carriers of the Saltovo-Mayak culture, and after a few centuries became the regional center of the Golden Horde. It is known that some works were also carried out in the territories occupied after 2014, but we cannot verify and use them. Regarding the part of the regions that remained under the control of Ukraine, there were also no studies conducted due to the lack of the necessary institutions for this.

Key words: *The Golden Horde, nomads, steppe, site, Mongol invasion, left bank of the Dnipro.*

Постановка проблеми. Вивчення пам'яток золотоординського часу на території України є досить складною проблемою. До нас дійшло мало писемних джерел періоду Золотої Орди тому досить важливим є дослідження відомих та виявлення і введення до наукового обігу нових археологічних пам'яток цього часу, в контексті даного дослідження це стосується пам'яток степової зони Лівобережної України.

Наукова новизна роботи полягає в спробі систематизації виявлених на зазначеній території пам'яток, приналежних до Золотої Орди, та в характеристиці ходу їх дослідження.

Щодо **актуальності**, тема Золотої Орди, яка в середині XIII – початку XV століть займала величезну територію сучасної України наразі є недостатньо вивченою та представленою в українській історіографії попри спроби ряду видатних науковців звернути на неї увагу в своїх дослідженнях. Якщо говорити про археологічні дослідження то досі є суттєвою проблемою виокремлення пам'яток Золотої Орди з пізньокочівницьких, які рясно представлені в українському степу. Лівобережжя України у порівнянні з Правобережжям більш вивчено в цьому плані, але і тут досі не має переліку золотоординських пам'яток.

Попри високу ступінь вивченості, на певних територіях степу Лівобережжя України, золотоординським пам'яткам бракує систематизації і уваги дослідників на місця де у сучасності археологічні розкопки майже не проводились. Тож метою статті є спроба почати систематизування наявних, на означеній території, золотоординських пам'яток задля полегшення їх подальшого детального вивчення хоча дана робота не претендує на подання повного переліку комплексів чи випадкових знахідок золотоординського часу.

Завданнями роботи є створити перелік основних, досліджених археологічних пам'яток Золотої Орди в степу Лівобережжя України та дати їх короткий аналіз задля започаткування систематизації пам'яток цього періоду.

Виклад основного матеріалу. За часів Російської імперії та СРСР було проведено чимало археологічних досліджень кочівницьких пам'яток на території Лівобережжя України, але в імперські часи за браком техніки та методики археологічної роботи ці розкопки майже завжди не можна ввести в науковий обіг, а в СРСР тільки в 70-их рр. XX ст. почали розробляти способи виокремлення знахідок часів Золотої Орди з проміж пізньокочівницьких, особливо це стосується окремих курганних або ґрунтових поховань у степу. І саме в цей час проводяться наймасовіші археологічні дослідження курганів та могильників в наслідок великих будівельних робіт.

Для поповнення археологічного матеріалу мали велике значення польові дослідження курганів новобудівної експедиції Донецького університету з 1978 р., під керівництвом Євглевського О. В. Аналіз результатів археологічних розкопок експедиції поклав початок формуванню проблеми виділення з числа досліджених кочівницьких пам'яток саме золотоординських. А саме, дослідник зауважив про необхідність переогляду прийнятого на той час аналізу поховального комплексу кочівників та виділення сукупності обрядово-атрибуційних особливостей пізньокочівницьких поховань, що вказують на конкретний час пам'ятки та її приналежність до певного етносу або державного утворення. Це відбилось в його публікаціях вже в незалежній Україні. Результати цих експедицій до сих пір аналізуються та обробляються сучасними українськими дослідниками (Євглевський, 1992).

У археологічному вивченні цього періоду в сучасній українській історіографії зіграли неабияку роль такі дослідники лісостепоного Лівобережжя як О. Б. Супруненко, К.М. Мироненко та В. В. Приймак. Під їхнім керівництвом досліджені численні пам'ятки, серед яких багато золотоординських. У спільній монографії вони вперше проводять комплексний аналіз лісостепоного Дніпровського Лівобережжя за часів Золотої Орди та досліджують взаємодію місцевого слов'янського населення с прийдешніми кочівниками. Також у цій роботі зазначені і золотоординські пам'ятки степової зони (Супруненко, 2004).

Важливий внесок у археологічне вивчення степу Лівобережної України часів Золотої Орди зробив М. В. Єльніков. У своїх працях науковець досліджує значні пам'ятки та золотоординські міста на нижньому Дніпрі і у Північно-Західному Подніпров'ї. На означеній території він виділив три мікрорегіони, де сконцентровані адміністративно-політичні центри. На кожному з них дослідник називає міста та поселення Золотої Орди та могильники, що до них відносились.

Також над проблематикою відносин Золотої Орди та Великого князівства Литовського на обох берегах Дніпра, працює С. О. Біляєва, керівник Південної

Середньовічної експедиції ІА НАН України. Також вона працює над дослідженням золотоординського Тягинського городища і однойменної фортеці періоду Великого князівства Литовського, що розташовано на правому березі Дніпра але має значення для поточної роботи бо контролювало перехід через ріку з лівого берега (Біляєва, 2019).

До цього пам'ятник вивчав у 1914 р. директор Херсонського музею В. Гошкевич. Тут були відкриті залишки валу, кілька споруд з вапняку та глини, частина якого прикрашена барельєфом, а також піч, складена з цегли золотоординських розмірів (Белова, 2013).

Дуже перспективними є дослідження на території Донецької та Луганської областей, де на залишках городищ Салтово-Маяцької культури Хазарського каганату досить часто виникали нові поселення часів Золотої Орди. Яскравим прикладом для цього слугує Маяцьке (Царино) городище, нажалі після 2014 року дослідження на території Донецької та Луганської областей, що залишились під контролем України, не проводились, за браком потрібних для цього інститутів. Щодо окупованих територій, то тут відомо, що певні роботи проводились, але ми не можемо верифікувати їх результати та звертатись до них у наукових дослідженнях.

Географічно територія Лівобережжя поділяється на степ та лісостеп і хоча монголи, звісно, були кочівниками, золотоординські пам'ятки в великій кількості представлені і в лісостепу. До монгольської навали в степовій зоні Лівобережжя сучасної України кочували торки-гузи та половці. У 20-х роках XIII ст. половці були розбиті монголами та увійшли до складу Монгольської імперії де майже повністю розчинились, утворивши собою те, що зараз ми розуміємо під визначенням татар.

У 1242 році, після завершення західного походу Бату, більша частина України, в тому числі Лівобережжя опинилось під владою монголів, а із виникненням та утвердженням Золотої Орди в 1269 р. увійшла в її склад, де, майже в повному складі, перебувала до кінця XIV століття.

Тож, перейдемо до залишених нею в степу Лівобережжя пам'яток:

Кінські Води. Місто Кінські Води частково досліджувалось у 1993 р. експедицією ЗОКМ. Планомірні дослідження розпочаті в 2008 р. Запорізьким національним університетом, у ході яких досліджено частину мечеті, цегляні стіни були оздоблені рослинним і геометричним поліхромним орнаментом. Форма глазурованих кашиних мозаїк і ганчу з мечеті знаходить аналогії серед архітектурного декору столичних золотоординських центрів. Мозаїчний декор має іранські й середньоазіатські корені, рослинні мотиви архітектурних деталей – вказує сельджуцьке походження, характерне для пам'яток Криму першої половини XIV ст. (Єльников, 2014).

Великі Кучугури. Археологічні дослідження поселень часів Золотої Орди на Лівобережжі, що розпочались наприкінці XIX ст., були незначними, їх результати видані частково. Винятком є стаціонарні розкопки з 1953 р. «татарського» міста в урочищі Великі Кучугури (власне і визначив його вперше як місто автор дослідження – В. Й. Довженок) але більшість матеріалів із цієї пам'ятки залишалися неопублікованими. За спостереженнями В. Л. Єгорова, у пониззі Дніпра існувало три золотоординських городища або міста – Кучугурське, Таваньське та «Кінські Води». Перше з них було значним адміністративним центром великої області, можливо, містом Шехр-ал-Джедід. За А. О. Козловським, яким засвідчено відсутність городищ у регіоні в IX–XIV ст., умовно поселення часів Золотої Орди поділяються на два типи: поселення із зафіксованими залишками цегляних і кам'яних будівель (Кучугурське) та поселення з напівземлянками та легкими наземними житлами. Отже, у своїх роботах дослідники до числа золотоординських городищ (або міст) одноставно відносять поселення без укріплень в урочищі Великі Кучугури, де на площі понад 10 га відкрито мечеть з мінаретом, баню, багатокімнатний будинок та інші споруди (Позивай, 2010).

Кам'янське городище. Були виявлені залишки будівель і жител з обпаленої цегли, цегли-сирцю татарського типу, каміння та дерева, джучідські монети. У 2001 р. на цій

ділянці були відкриті залишки металургійного центру з виплавки чавуну. Мешканці цього поселення, що знаходилося в межах Кам'янського городища скіфської доби, могли використовувати вали останнього і за часів Золотої Орди, також це стосується і Білозерського городища (Єльніков, 2006).

Білозерське городище. Розташоване безпосередньо в межах Кам'янського городища скіфського періоду, першу згадку про яке знаходимо в Е. Лясоти, за яким поблизу озера Білозерка знаходиться городище й фортечний мур давнього міста. У 1888 р. Білозерське городище обстежив геолог В. Д. Соколов, зафіксував знахідки споруд з “тонкої квадратної цегли, бутового каміння”. Йому вдалося виявити залишки ливарної майстерні, колекція речей (більша частина – зі знахідок Д. Я. Сердюкова, який збирав їх протягом 16 років) була передана в дар Імператорському Історичному Музею у Москві. На підставі знайдених монет – «грецьких, римських, татарських і турецьких» він зробив припущення, що пам'ятка являє собою «археологічний конгломерат» (Єльніков, 2004).

Мамай-Сурка. Місто Мамай-Сурка розташовувалося в межах Знам'янського городища скіфського періоду. Уперше пам'ятку згадує Е. Лясота як «старе городище або місто, з фортечним муrom старого замку». За переказами, колись тут були великі будівлі, біля самої р. Конки знаходилось глибоке місто – руїни палацу, яке мешканці називали Кремлем. У 1940, 1952 – 1953 рр. на городищі проводила дослідження Скіфська степова експедиція на чолі з Б. М. Граковим. 1940 р. досліджувались укріплення пам'ятки, верхня частина внутрішнього валу була укріплена цеглою-сирцем, за розмірами характерними для часів Золотої Орди. Як вказував Б. М. Граков, «цегла-сирець незвична для Степової Скіфії». Він зауважував, що місцеве населення добувало аналогічну цеглу з чотирьох курганоподібних пагорбів на акрополі, три з яких були досліджені в 1952 р.. Була відкрита частина цегляного будинку, культурний шар було насичено червоноглиняним гончарним посудом. На розкопі був відкритий фундамент споруди розмірами 20 x 10 м, з виступами до північного сходу. Будівля не була повністю досліджена, тому що затримувала дослідження шарів скіфського часу. За знайденим на рівні фундаменту пулом хана Абдуллаха всі цегляні споруди віднесено до 1360-х рр. Залишки будівель зафіксовані також і на інших розкопках. Незначна насиченість культурного шару обумовила висновок, що в золотоординський період на цьому місці знаходились поодинокі будівлі, а в цілому городище не було заселене. Ці залишки відносяться до сторожового пункту, спорудженого монголами для охорони переправи через Дніпро. Поблизу міста досліджений однойменний могильник, який є одним із самих значних у регіоні за кількістю поховань (Єльніков, 2014).

Маяцьке (Царино) городище. Городище, що розташовується біля с. Маяки Донецької області, в середній течії р. Сіверський Донець, воно було утворено носіями салтово-маяцької культури Хазарського каганату, але після його занепаду знов постало на початку XIII століття. Тож, дослідження золотоординської пам'ятки було пов'язано з дослідженням салтово-маяцької. На городищі працювали такі видатні археологи як В.К. Міхєєв та С. О. Плетньова. Також у розкопках довгий час брав участь Е. Є. Кравченко.

У період максимального розквіту його площа становила щонайменше 70 га. За своїм матеріалом це поселення різко вирізняється серед інших пам'яток краю. У процесі розвідок та розкопок на ньому виявлено сліди цегляного будівництва з використанням цегли-сирцю та паленої цегли. Під час розкопок було простежено стратиграфію між комплексами XIII-XIV ст., що свідчить на користь досить тривалого існування цього золотоординського населеного пункту (Швецов, 2012).

На городищі присутні сліди ремісничого виробництва та розвиненої торгівлі, які також є характерними ознаками осілости населення, яке проживало в цих пунктах. На користь міцної осілости свідчить широке поширення світових релігій серед мешканців цих поселень, а також присутність на Цариному городищі не характерних для кочового населення ґрунтових могильників золотоординського часу (Ходжайов, 2012).

Скоріш за все в золотоординський час, в середній течії р. Сіверський Донець існували поселення двох культурних типів, перший з яких продовжував культурну традицію попереднього часу (XI-XIII ст.) та представлений матеріальною культурою осілого населення степу, інший – пам'ятки з власне золотоординським матеріалом. Маяцьке городище відноситься до першого типу (Кравченко, 2000).

У 2022 році біля території городища проходила лінія фронту, тож подальші дослідження пам'ятки можуть бути сильно ускладнені, в тому числі, по причині замінування території.

Райгородське городище. Нажаль, даний пам'ятник до нашого часу не зберігся бо був зруйнований будівництвом кар'єра в середині ХХ ст., тож ми можемо покладатись тільки на записи дослідників, що були на ньому наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст. Ними були археолог В. О. Городцов та місцевий краєзнавець В. Ф. Спесивцев. Вони зазначають, що на пам'ятці було знайдено велику кількість золотоординських монет та описали його приблизні розміри – 100 га. Що цікаво, це городище також знаходилося на місці колишнього салтово-маяцького поселення (Городцов, 1905).

Зелений Кут. На прикладі цієї пам'ятки можна описати одразу дві дуже серйозні проблеми в сучасній археології України. Вона знаходиться у Великоновосілківському районі Донецької області. В 2012-2013 рр., тут на невеликій площі було зібрано 140 монет, що відносяться до періоду Золото Орди. Вони усі були зібрані кладошукачами за допомогою металодетекторів і, звісно, усі вони не були зафіксовані. Після цього деякі монети попали в Донецький Краєзнавчий музей, але після подій 2014 року це музей та деякі його працівники залишились в окупованому Донецьку і почали співпрацювати з окупантами. Щодо цієї пам'ятки, співробітником музею – Кравченко Е. Є. були зроблені деякі висновки, що були включені в його публікації, які, після 2014 р., виходили в донецьких та російських виданнях, але верифікувати та спиратися на ці, невизнані дані ми не можемо.

Таж сама ситуація склалася ще з деякими золотоординськими пам'ятками, розташованими в Донецькій та Луганській областях але на територіях, що були окуповані після 2014 р. На таких пам'ятках, з цього часу проводились археологічні роботи або вони взагалі були вперше відкриті. До них входять: *Ляпинська Балка, Безіменне, Обрив-2 та Холодне*, які знаходяться в Донецькій області. В подальшому, потрібно бути вирішити як класифікувати такі пам'ятки та що робити з результатами їх дослідження.

Висновки. Отже, автором були перелічені та стисло охарактеризовані найвизначніші досліджені пам'ятки періоду Золотої Орди на території степу Лівобережжя України. Як можна побачити, їх досить мало, це в першу чергу пов'язано не з їх історичною відсутністю, а з низьким ступнем дослідження, особливо в деяких регіонах. Наприклад, ми майже нічого не знаємо про такі пам'ятки в Луганській області. Тож, археологічне вивчення регіону дуже перспективне і контексті заповнення таких білих плям. Окремою, дуже серйозною проблемою виступає втрачена спадщина, що була незаконно вилучена в ході несанкціонованих розкопок на окупованій з 2014 року території Донецької та Луганських областей. Ця проблема ще потребує вирішень у майбутньому. Також невідома доля пам'яток які опинились в зоні бойових дій у 2022 році. Отже, додатковим завданням сучасної української археології, як і багатьох інших галузей, буде розв'язання проблем, що створила рф в Україні.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Белова Я. Ю. Степные города на территории Украины как центры золотоординской культуры: к истории этнонациональных культурных контактов. *Гуманітарні науки*. 2013. С. 157-162.

Біляєва С. О., Гуленко К. С., Грабовська О. В., Ієвлев М. М, Манігда О. В., Фіалко О. Є., Чубенко О. В. Фортеця Тягин у системі історико-культурних взаємин від

Балтії до Північного Причорномор'я: результати і перспективи досліджень. *Слов'яни та середньовічний світ*. 2019. С. 447-460.

Городцов В. А. Материалы археологических исследований на берегах р. Донца Изюмского уезда, Харьковской губернии. *Труды XII Археологического съезда*. 1905. С. 226-340.

Євглевський А. В. Погребення золотоординського часу з розкопок новоствореної експедиції Донецького університету. *Донецький археологічний збірник*. 1992. № 1. С. 107-116.

Єльніков М. В. До питання про кількість золотоординських городищ на Нижньому Дніпрі. *Північне Причорномор'я і Крим у добу середньовіччя (XIV—XVI століття)*. 2006. С. 45-51.

Єльніков М. В. Золотоординські міста Нижнього Подніпров'я і Північно-Західного Приазов'я: ступінь та перспективи дослідження. *Наукові записки*. 2014. №20. С. 89-97.

Кравченко Е. С. Памятники оседлого населения XI – XIV вв. в среднем течении Северского Донца. *Степи Европы в эпоху средневековья*. 2000. №1. С. 75-100.

Позивай Т. Д. Проблеми вивчення пам'яток Золотої Орди в Україні. *Археологія і давня історія України*. 2010. №1. С. 273-277.

Супруненко О. Б., Приймак, В. В., Мироненко, К. М. Старожитності золотоординського часу Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя. Полтава: Археологія, 2004. 81 с.

Ходжайов Т. К., Швецов М. Л., Ходжайова Г. К., Фризен, С. Ю. Население Подонцовья эпохи Золотой Орды. *Степи Европы в эпоху средневековья*. 2012. № 11. С. 125-192.

Швецов М. Л. О комплексе жилых построек эпохи Золотой Орды на Царинном городище. *Степи Европы в эпоху средневековья*. 2012. № 11. С. 97-116.

REFERENCES

Bielova Y. Y. (2013). Stepnye goroda na territorii Ukrainy kak centry zolotoordynskoj kultury: k istorii etnonacionalnyh kulturnyh kontaktov [Steppe cities on the territory of Ukraine as centers of the Golden Horde culture: to the history of ethno-national cultural contacts]. *Humanitarni nauky* [Humanities]. P. 157-162. [in Russian].

Biliaieva S. O., Hulenko K. S., Hrabovska O. V., Ievlev M. M, Manihda O. V., Fialko O. Ye., Chubenko O. V. (2019). Fortetsia Tiahyn u systemi istoryko-kulturnykh vzaiemyn vid Baltii do Pivnichnoho Prychornomor'ia: rezultaty i perspektyvy doslidzhen [The Tyagin fortress in the system of historical and cultural relations from the Baltic to the Northern Black Sea coast: research results and perspectives]. *Slov'iany ta serednovichnyi svit* [Slavs and the medieval world]. P. 447-460. [in Ukrainian].

Gorodcov V. A. (1905) Materialy arheologicheskikh issledovanij na beregah r. Donca Izyumskogo uezda, Harkovskoj gubernii [Materials of archaeological research on the banks of the river. Donets Izyum district, Kharkov province]. *Trudy XII Arheologicheskogo sezda* [Proceedings of the XII Archaeological Congress]. P. 226-340. [in Russian].

Hodzhajov T. K., Shvecov M. L., Hodzhajova G. K., Frizen S. Yu. (2012). Naselenie Podoncovyja epohi Zolotoj Ordy [The population of the region of the Seversky Donez river in the era of the Golden Horde]. *Stepi Evropy v epohu srednevekoviya* [The steppes of Europe in the Middle Ages]. № 11. P. 125-192. [in Russian].

Kravchenko E. Ye. (2000). Pamyatniki osedlogo naseleniya XI – XIV vv. v srednem techenii Severskogo Donca [Monuments of the settled population of the XI – XIV centuries. in the middle reaches of the Seversky Donets]. *Stepi Evropy v epohu srednevekoviya* [Steppes of Europe in the Middle Ages]. №1. P. 75-100. [in Russian].

Pozyvai T. D. (2010). Problemy vyvchennia pam'iatok Zolotoi Ordy v Ukraini. [Problems of studying the monuments of the Golden Horde in Ukraine]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy* [Archeology and ancient history of Ukraine]. №1. P. 273-277. [in Ukrainian].

Shvecov M. L. (2012). O komplekse zhilyh postroek epohi Zolotoj Ordy na Carinom gorodishe [About the complex of residential buildings of the era of the Golden Horde on the Tsarino settlement]. *Stepi Evropy v epohu srednevekovya* [The steppes of Europe in the Middle Ages]. № 11. P. 96-116. [in Russian].

Suprunenko O. B., Pryimak, V. V., Myronenko, K. M. (2004) Starozhytnosti zolotoordynskoho chasu Dniprovskoho Lisostepovoho Livoberezhzhia [Antiquities of the Golden Horde period of the Dnipro Forest-Steppe Left Bank]. Poltava: Arkheolohiia. [in Ukrainian].

Yelnykov M. V. (2006). Do pytannia pro kilkist zolotoordynskykh horodyshch na Nyzhnomu Dnipro [To the question about the number of Golden Horde settlements on the lower flow of the Dnipro]. *Pivnichne Prychornomor'ia i Krym u dobu serednovichchia (XIV–XVI stolittia)* [The Northern Black Sea Coast and the Crimea in the Middle Ages (XIV–XVI centuries)]. P. 45-51. [in Ukrainian].

Yelnykov M. V. (2014). Zolotoordynski mista Nyzhnogo Podniprov'ia i Pivnichno-Zakhidnoho Pryazov'ia: stupin ta perspektyvy doslidzhennia [The Golden Horde cities of the lower flow of the Dnipro and North-Western Azov region: extent and prospects of research]. *Naukovi zapysky* [Proceedings]. № 20. P. 89-97. [in Ukrainian].

Yevglevskij A. V. (1992). Pogrebeniia zolotoordynskogo vremeni iz raskopok novostrochnoj ekspedicii Doneckogo universiteta [Burials of the Golden Horde period from the excavations of the new building expedition of Donetsk University]. *Doneckij arheologicheskij sbornik* [Donetsk archaeological collection]. № 1. P. 107-116. [in Russian].

АНОТАЦІЯ

У статті представлена спроба зібрати та систематизувати наявні дані про археологічні пам'ятки золотоординського періоду виявлені та дослідженні на території степового Лівобережжя України. Дана робота не є повним переліком та аналізом усіх пам'яток залишених у цьому регіоні Золотою Ордою, як то окремі кочівницькі поховання або стоянки. Автор намагається через систематизацію та невелику характеристику визначних пам'яток започаткувати тенденцію до каталогізації та ретельного вивчення усієї спадщини цього періоду історії України. Це вкрай важливо, бо в сучасній археології України, попри намагання низки дослідників, не приділяється достатньої уваги Золотій Орді та тим паче, середньовічним кочівникам, що рясно увійшли до її складу. Після Монгольської навали і згодом, утворення Золотої Орди, уся територія степу України опинилась під контролем цієї держави. Степ Лівобережжя краще досліджений аніж території по ту сторону ріки, але і тут є великі прогалини. Наприклад, нижній Дніпро та Північно-Західне Подніпров'я досить добре вивчене, завдяки роботі археологів тут ми знаємо про такі визначні пам'ятки як Кінські води, Великі Кучугури, Білозерське, Кам'янське та Мамай-Сурка. В Херсонській області давно досліджується Тягинське городище. Також відомо про певну кількість поховальних пам'яток – як то кургани та ґрунтові могильники в яких виділяються саме золотоординські поховання. Але в Донецькій та Луганській областях, чималу територію яких займає саме степ, ми маємо набагато менше досліджених до 2014 року пам'яток, наприклад Маяцьке (Царино) городище, що було створено носіями салтово-маяцької культури, а через декілька століть стало золотоординським центром. Відомо, що деякі роботи проводились і на окупованих після 2014 року територіях, але ми не можемо їх верифікувати та використовувати. Щодо частини областей, які залишились під контролем України, там також не проводились дослідження за браком потрібних для цього інститутів.

Ключові слова: Золота Орда, Лівобережжя, кочівники, городище, археологічні пам'ятки, осідання.